

Marino Qualizza in Božo Zuanella med procesom na sodišču v Pordenonu 7. februarja 2002.
FOTO ARHIV PRIMORSKEGA DNEVNIKA

Benečija je dežela v Furlaniji - Julijski krajini v Italiji, kjer živi slovenska manjšina. Njeno ime se zamenjuje z geografsko širšo Beneško Slovenijo, ki zajema vse kraje s slovenskim prebivalstvom, ki jih je zgodovinsko zaznamovala pripadnost Beneški republiki, in ki vključuje tudi Rezijo. Benečija je takrat zaradi obmejne lege in obrambne vloge uživala delno avtonomijo, ki je zagotovo prispevala k ohranjanju njenih jezikovnih in kulturnih značilnosti. Po propadu Beneške republike leta 1797 in kratkem Napoleonovem obdobju je prešla pod Avstrijo, ki je ukinila oblike nekdanje avtonomije, leta 1866 pa dokončno pod Kraljevino Italijo. V naslednjem obdobju so bili Benečani izpostavljeni asimilacijskim in predvsem po koncu 2. svetovne vojne tudi političnim pritiskom in gospodarskemu nazadovanju. Sledilo je množično izseljevanje, ki se je v sedemdesetih in osemdesetih letih nekoliko omililo, a demografski upad se nadaljuje in je danes najtežji problem Benečije. A Benečani ubirajo nove poti gospodarskega in kulturnega razvoja. Uspešno delujejo Dvojezična šola Pavla Petričiča v Špetru, Kulturno društvo Ivan Trinko v Čedadu, Planinska družina Benečije, Muzej SMO in Inštitut za slovensko kul-

Bila sta med najpomembnejšimi Slovenci našega časa

✎ MOJCA RAVNIK

Poslovila sta se Božo Zuanella in Marino Qualizza, čedermaca izpod Matajurja.

turo v Špetru ter druga središča in posamezniki, ki prirejajo razstave, literarne večere, koncerte, pohode in vabijo s kakovostno turistično in gastronomsko ponudbo. Redno izhajata *Novi Matajur* in *Dom*. Žal je k izboljšanju njihovega položaja prepozno pripomogel zaščitni zakon za Slovence v Italiji leta 2001 (zakon 38), ki je poenotil nivo zaščite za celotno slovensko manjšino in je Republika Italija z njim prvič priznala, da v Videmski pokrajini živi slovenska manjšina.

Najbolj so bili za ohranjanje beneškega jezika in kulture zaslužni duhovniki, ki so tudi v najtežjih časih ohranjali slovenščino in beneško narečje v cerkvi in se borili za narodnostne pravice.

Četverica beneških duhovnikov

A v letošnjem maju je Benečijo pretreslo dvojno žalostno slovo. Šestega maja je umrl don Natalino Zuanella, spoštovani in priljubljeni gospod Božo, duhovnik, pisatelj in raziskovalec, do zadnjega predan Benečiji in njenim ljudem. Bil je zadnji duhovnik, ki je živel in deloval v Nadiških dolinah. Rojen je bil leta 1941 v vasi Bijače, a družina je izvirala iz Matajurja in se je tja tudi vrnila. Tam je tudi Zuanella živel od začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja, pozneje se mu je

v domači hiši pridružil brat Pasquale, diakon vzhodnega obreda in slikar ikon. Zuanella je bil župnik v Tarčmunu in v Sovodnji, v zadnjih letih pa je zaradi pomanjkanja duhovnikov sprejel tudi maševanja v drugih župnijah in je neumorno izpolnjeval svoje poslanstvo. V žalovanju so mu ljudje izražali globoko hvaležnost.

Le dobrih štirinajst dni pozneje se je poslovil tudi msgr. Marino Qualizza, prav tako spoštovan in priljubljen duhovnik, profesor teologije, publicist, odgovorni urednik kulturno verskega lista *Dom*. Rodil se je leta 1940 v Podutani. Z Zuanello sta bila, skupaj z Dionisijem Mateucigom in Mariem Gariupom, v četverici beneških duhovnikov, ki so bili vrstniki in so ob 50. obletnici duhovniškega posvečenja 27. julija 2015 še skupaj darovali zlato mašo v župnijski cerkvi v Špetru. Marino Qualizza je imel pridigo, polno ljubezni in upanja za Benečijo. V naslednjih letih sta se prva poslovila Dionisio Mateucig (2016) in Mario Gariup (2019).

Božo Zuanella in Marino Qualizza sta postala širše znana s knjigo *Gli anni bui della Slavia. Attività delle organizzazioni segrete nel Friuli orientale*, ki je izšla leta 1996 v Čedadu in leta 1998 v Ljubljani v prevodu Marije Gorjup Posinkovič z naslovom *Mračna leta Benečije*. De-

javnost tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji. Zuanella (pod psevdonom NAZ) jo je napisal na podlagi dokumentacije o delovanju tajne italijanske protislovenske organizacije v Nadiških dolinah po koncu 2. svetovne vojne, ki je vse, kar je bilo slovenskega, enačila s komunizmom, njeni agenti pa so za ljudmi vohunili, jih obtoževali in jim grenili življenje. Predgovor je napisal Qualizza. S knjigo sta si nakopala mnoge nevšečnosti nasprotnikov in bila podvržena tožbi s procesom, ki se je vlekel nekaj let, končno pa sta bila oproščena. Neprecenljiva je njuna zasluga, da sta razkrila raznarodovalno dejavnost paravojaške organizacije, ki je zastrepila ozračje v Benečiji in krepko pripomogla k masovnemu izseljevanju.

Veliko sta tudi pisala

Ob prvotnem duhovnem poslanstvu sta naredila ogromno drugega dela. Zuanella je raziskoval zgodovino, onomastiko, toponomastiko, jezik in etnologijo Benečije in drugih območij, kjer živi slovenska manjšina v Italiji. Najprej je objavljala v časopisu *Matajur*, ki je začel izhajati v Čedadu leta 1950 (od leta 1974 kot *Novi Matajur*), in postal je tudi član uredništva. Nato pa se je posvetil urejanju časopisa *Dom*, ki je pričel izhajati v Čedadu leta 1966. Pisal je tudi v *Mladiko*, *Trinkov koledar* in druge časopise in revije. Njegovi članki v *Domu* o krajevnih imenih in priimkih, o mlinih, o kostanju, o kazonih (planinskih stanovih), šegah in praznikih, legendah in zagovorih, ljudski meteorologiji, dialektologiji, ljudskih pesmih in umetnosti so edinstveni in bi si zaslužili knjižno objavo. Bil je navdušen planinec, posebno je ljubil Krn in Matajur ter je o gorah tudi pisal.

Qualizza je študiral teologijo in leta 1969 doktoriral na Gregorijan-

ski univerzi v Rimu. Bil je profesor dogmatike v videmskem semenišču in na Višjem inštitutu verskih znanosti v Vidmu, ki ga je ustanovil in bil 25 let dekan. Nekaj let je bil župnik stolne cerkve v Vidmu. Objavil je več člankov v reviji *Credere Oggi* in tedniku *La Vita Cattolica* in napisal več knjig s teološko vsebino. Do lanskega poletja je 37 let ob nedeljah maševal v Dreki, ob sobotah in o božiču pa je daroval slovensko mašo v Špetru. Zavzemal se je za dvojezični verouk v Benečiji, ki se je začel leta 2017 in leta 2020 je bilo na Tarčmunu prvo obhajilo po slovensko.

Od leta 1983 je bil, razen kratkega obdobja, odgovorni urednik *Doma*. Zanj je pisal uvodnike, ki jih je v majski številki *Doma*, ki je bila posvečena njegovemu življenju in delu, ovrednotil zgodovinar Giorgio Banchig. Zapisal je, da je Qualizza v njih ponujal bralcem komentarje, spodbude, kritike in nasvete, nagovarjal svoje ljudi kot družino vernih in nevernih članov, ki jih združujejo skupne krščanske in kulturne korenine, in da se njihov pomen širi čez omejeno območje Benečije, Režije in Kanalske doline in se dotika temeljnih problemov sožitja narodov. Banchig je tudi opredelil pojem »duhovnik čedermac«, ki da je dedič Bevkovega Martina, čisti junak, nesebičen, ki se zaveda svojega poslanstva pričevalca in učitelja, intelektualca, človek kulture, ki ljubi svoje ljudi, njihovo zgodovino, jezik in kulturo. (Banchig, *Zaslужil si je naziv »čedermac«*, Dom, 31. maja 2025, 5)

Naj pa ob tem opozorimo tudi na širši pomen tega pojma v bodrilnih besedah samega Qualizze, da za čedermace lahko štejemo »vse naše ljudi, ki imajo par sarcu slovensko besedo, ki so ponosni nanjo, ki jo tudi po zapovedih katoliške Cerkve varjejo ku veliko bogatijo in jo gledajo prenesti na te mlade«. (E.

Gosgnach, Čedermacu je še puno, Dom, 15. junija 2025, 1)

Druženja s spontanim petjem

Qualizza in Zuanella sta bila povezana z ljudmi in skupnostjo, kar je bilo tudi sicer značilno za duhovnike, ki so, kot onadva, ohranjali beneško narečje in pesmi v cerkvi. To se je najlepše izražalo v praznikih in obredih, povezanih s tradicionalnimi šegami. Imela sem srečo, da sem jim večkrat prisostvovala med svojimi etnološkimi raziskavami. Kot duhovna pastirja in Benečana sta v prazničnih mašah pristrčno nagovarjala ljudi, z globokim razumevanjem obrednega pomena in simbolike. Petje mešanega pevskega zbora Rečan, po maši pa druženje s spontanim petjem in igranjem godcev je dogodkom dodalo poseben čar.

Tako je Zuanella vsako leto 25. aprila vodil Markovo procesijo, ki je po mnogih letih usihanja ponovno oživela. Te procesije izvirajo iz rimskih poganskih obhodov za varovanje posevkov pred žitno snetjo, krščanstvo pa jih je preneslo v bogoslužje na god apostola Marka, ki je zavetnik Beneške republike. 25. april je od konca 2. svetovne vojne v Italiji državni praznik osvoboditve, ko se tudi ljudje, ki so se že odselili, lahko vrnejo domov in udeležijo procesij, ki se vijejo skozi vasi in gozdove in prek polj in trajajo več ur. Tarčmunska vodi v vasi Jelino, Duš, Mašero, Gabrovico in Polavo in se skozi Ceplesišče in Vartačo vrne v cerkev sv. Ivana na Tarčmunu, kjer je maša.

Do pred nekaj leti je Zuanella vso pot hodil na čelu procesije in ob oltarjih in križih ob poti opravil obred z molitvijo, petjem evangelija, prošnjo s križem na vse strani neba za varstvo pred strelo, nevihto, kugo, lakoto, vojno in za varstvo pridelkov, nato pa blagoslovil z blagoslovljeno vodo vas in polja. Lju-

dem je razlagal pomen obreda in ga doživljal skupaj njimi. Naj še opozorimo na videoposnetek procesije sv. Marka v tarčmunski in matajurski fari leta 2014, ki jo je dvojezično z naslovom *Te rogamus, audi nos!* izdalo Združenje/Associazione don Eugenio Blanchini v Čedadu in v njej nastopajo Božo in Pasquale Zuanella in Marino Qualizza.

Nepozabno darilo ljubljene Benečiji

Velik praznik za Benečijo je rožinca, praznik Marijinega vnebovzeta 15. avgusta, v mesecu, ko so dopusti in so vasi polne ljudi. Posebna lepota tega praznika so šopki iz divjega cvetja z zdravilnim in simbolnim pomenom, ki ga ženske prej naberejo na travnikih in prinesejo blagoslovit, doma pa jih hranijo za varstvo pred boleznimi in nesrečami in zažigajo pred hudo uro. Na Krasu in v Matajuru sta maševala in blagoslavljala šopke Qualizza in Zuanella. Lucia Trusgnach - Škejcova, domačinka iz Dreke, je napisala knjigo *Rožinca je naša*, ki je izšla v Čedadu leta 2007, Qualizza pa je v predgovoru zapisal: »Malo nas je ostalo po naših vaseh, a tisti dan v cerkvi an okuole cerkve se zbere tarkaj ljudi, de za enkrat se arzveseliš an misleš, de naše vasi an hiša so nazaj oživiele. Življenje se spet uarne v naše vasi an čudno veselje se pokaže an vide na licah an obrazeh vsieh ljudi. Tele je čudež naše rožince.«

Nepozabne so maše Boža Zuanelle ob kapeli Kristusa Odrešenika in Brezmadežne na vrhu Matajurja. Kapela je bila postavljena leta 1901, nato poškodovana od strele in porušena v 1. svetovni vojni, leta 1962 pa obnovljena. Odtlej je vsako prvo nedeljo v septembru maša ob obletnici posvetitve kapele in gorski praznik, ki se ga udeležijo mnogi domačini, planinci in pohodniki iz Benečije, Furlanije in Slovenije.

V prelepem naravnem prizorišču, obkroženem s planinskimi vršaci, je Zuanella molil v beneškem narečju, po slovensko, furlansko in italijansko in v vseh jezikih pridigal o miru in dobroti, ohranjanju življenja in narave.

V prelepem naravnem prizorišču, obkroženem s planinskimi vršaci, je Zuanella molil v beneškem narečju, po slovensko, furlansko in italijansko in v vseh jezikih pridigal o miru in dobroti, ohranjanju življenja in narave. Ob stotih obletnicah pričetka in konca 1. svetovne vojne pa se je poklonil vsem padlim žrtvam nesmiselne vojne in prosil za mir. Pri njegovih mašah je največkrat pel Mešani pevski zbor Planinska roža iz Kobarida, v zadnjih treh letih so se jim pridružili pevci Mešanega pevskega zbora Hrast iz Dobrdoberdoba. Po maši se je druženje in petje v prijateljskem vzdušju, skupaj z njim, nadaljevalo pri Domu na Matajuri.

Na letošnji rožinci 15. avgusta je bilo na spomeniku »Našim duhovnikom, ki so se trudili po poti resnice in pravice, v hvaležen spomin« ob cerkvi Device Marije na Krasu blagoslovljeno novo pripisano ime Marina Qualizze, na gorskem prazniku pa je bila odkrita in blagoslovljena plošča v spomin na Natalino Zuanello Boža.

Bila sta med najpomembnejšimi Slovenci našega časa. S svojim delom sta ustvarila nepozabno darilo svoji ljubljene Benečiji. ●